

Conclusions. Legal gaps are the complete or partial absence of effective legal norms aimed at ensuring an optimal balance of public and private interests, the necessity and expediency of which is determined by the objective interconnection and interdependence of all social regulators functioning in society, the nature of the development of social relations in the relevant spheres and spheres of life, the needs of practical solutions to socially significant cases and situations, as well as other important components of state and social development.

Improving the content of legislation as a result of law-making activity, increasing the effectiveness of its implementation in the actions of legal entities, which is ensured, among other things, by eliminating legal gaps, first of all requires a correct understanding of the objective regularities of the functioning and development of the entire system of socio-normative regulation, adequate definition and assessment of the temporal-spatial context of the relationship and interaction of at least the most influential social regulators (law, morality and religion), as well as ensuring the optimal model of coherence, the balance of public and private interests in society in relation to the structure and content of rights, freedoms, obligations, interests and higher social values enshrined in law, mechanisms of their recognition, protection and limitation by the state, which corresponds the needs and requests of a stably functioning legal order.

Key words: legal gaps, law-making, law-making error, legal norms, morality, human rights, interest, social norms.

DOI: 10.33663/0869-2491-2024-35-207-216

УДК 340.1; 340.114:167.4; 340:13

О. Л. ЛЬВОВА,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник*
ORCID: 0000-0003-2985-9671

ЦІНІСНИЙ ВИМІР ПРАВОТВОРЧОСТІ: ЗАСАДНИЧІ ПРИНЦИПИ

У статті розглядається правотворчість та її принципи через призму ціннісних засад, зокрема суспільної моралі. Саме такий підхід до правотворчої та правозастосовної практики вбачається фундаментальним і таким, що усуває суперечності в суспільстві. Підкреслюється, що правотворча діяльність має засновуватися на концепції розмежування права і закону, яка закладена в офіційному тлумаченні принципу верховенства права, наданого Конституційним Судом України. На основі аналізу деяких положень нормативно-правових актів обґрунтовується ціннісний вимір таких принципів правотворчості, як верховенство права та правова визначеність.

Ключові слова: верховенство права, закон, мораль, право, принципи правотворчості.

Lvova Olena. Valuable dimension of law-making: fundamental principles

The article examines law-making and its principles through the prism of value principles, in particular, social morality. It is this approach to law-making and law-enforcement practice that the author sees as fundamental and one that eliminates contradictions in society. It is emphasized that law-making activity should be based on the concept of separation of law and law, which is laid down in the official interpretation of the principle of the rule of law, given by the Constitutional Court of Ukraine. Based on the analysis of some provisions of normative legal acts, the value dimension of such principles of law-making as the rule of law and legal certainty is substantiated.

Key words: rule of law, law, morality, law, principles of law-making.

Постановка проблеми і актуальність. Правотворення є процесом, що має поєднати існуючу правову реальність і формальний її вираз у нормах певного нормативно-правового акта. «Суспільство, у якому досягнуто консенсусу відносно того, що є моральним, що вважати цінністю, а що ні, може розглядатися як стабільна система, оскільки ліквідується головне джерело протиріч, які породжують нестабільність, катаклізми, потрясіння»¹.

З огляду на це правотворчість, метою якої є «впорядкування правотворчої діяльності в Україні, посилення взаємодії між учасниками правотворчої діяльності у процесі підготовки нормативно-правових актів»², має бути також цін-

* **Lvova Olena**, Candidate of Juridical Sciences (Ph. D.), Senior Research Officer

нісно-орієнтованою ще на етапі нормопроєктування та створення концепції нормативно-правового акта. Як наголошує С. Лисенков, «найбільшої ефективності право досягає за умови збігу його вимог і вимог, що формуються в моральних нормах, у випадку суперечностей це може призвести до порушень закону або до моральних втрат»³. Тож засадничі принципи правотворчості мають бути пронизані ціннісним змістом історично сформованих моральних норм, звичаїв, традицій та духовної культури нашого народу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковому дискурсі ця проблема не є новою. Розкриваючи ідею природного права, правових законів та моральності, а також інші аспекти згаданих питань, варто зазначити, що вони висвітлювалися у таких дослідженнях: професора М. Козюбри, який досліджує питання розмежування права і закону та їх критерії; В. Костицького, у працях якого досліджується моральний зміст права як основа правопорядку; О. Костенка, основоположника правової школи соціального натуралізму, в межах якої викриваються соціальні патології у праві; академік Н. Оніщенко вивчає людиноцентристський вимір правового світогляду та глобалістичні аспекти права; Ю. Шаргородський вивчав суспільну мораль як систему цінностей, зокрема, у правотворчості; В. Шишко досліджував культурологічні проблеми правотворчості та обґрунтовував необхідність використання здобутків вітчизняної культури у праві тощо. Поза тим доволі актуальною і недослідженою залишається проблема меж між моральними та аморальними явищами, між свободою і вседозволеністю, що мало б стати законодавчою гарантією для захисту людської гідності та національної ідентичності. Зокрема, потребують поглибленого аналізу критерії, які мають ідентифікувати закон як такий, що відповідає принципу верховенства права в процесі правотворчої діяльності.

Мета і завдання дослідження. Яким сьогодні має бути ціннісний вимір правотворчості і яку роль відіграє суспільна мораль у процесі правотворчості і правозастосування? Ставимо собі за мету надати відповіді на ці питання через призму деяких фундаментальних принципів.

Виклад основного матеріалу. Українські правознавці визначають, що сутність правотворення засновується: по-перше, на концепції спільності та відмінності права і закону, що передбачає існування і поза формою свого інституційного виразу (тобто поза законодавством) у вигляді рівної й справедливої міри свободи, яка відображена у правових принципах, суб'єктивних правах, конкретних правовідносинах і т. д.; і, по-друге, на теоріях правової держави і громадянського суспільства. Причому громадянське суспільство безпосередньо утворює право в формі типових конкретних правовідносин, що зумовлені соціальними чинниками, емпіричною правосвідомістю населення. А держава формулює це «право суспільного життя» у формалізованих, загальнообов'язкових правилах поведінки, зовнішньо відображених у законодавстві – системі нормативно-правових документів⁴.

Увесь процес правотворчості має відбуватися з урахуванням основоположних соціальних цінностей, з формуванням позитивних ціннісних установок, спрямованих на загальнолюдське, абсолютне й вічне. Тобто за відображення ціннісних установок у законодавстві відповідальною є особа, яка безпосередньо займається правотворчою діяльністю⁵.

Як наголошує Н. Оніщенко, складність людського існування полягає у тому, що воно відбувається одночасно в декількох вимірах: у природному, в соціумному, культурному, політичному, правовому. І жодна з цих сфер не може бути безболісно відірвана від людини. У соціокультурному середовищі людина має знаходити засоби подолання тих суперечностей, що виникають між природним і духовним, буденним і культурним⁶. В юридичній площині це завдання покладено на суб'єктів правотворчості.

24 серпня 2023 р. було прийнято фундаментальний і довгоочікуваний Закон України «Про правотворчу діяльність»⁷, який має на меті впорядкування правотворчої діяльності в Україні, посилення взаємодії між учасниками правотворчої діяльності у процесі підготовки нормативно-правових актів, а також визначив основні принципи цієї діяльності тощо. Згідно зі ст. 3 Закону принципами правотворчої діяльності є: 1) верховенство права, що включає, але не виключно, принципи законності, юридичної визначеності, запобігання зловживанню повноваженнями, рівності перед законом та недискримінації, доступу до правосуддя; 2) пріоритетність утвердження та забезпечення прав і свобод людини, дотримання міжнародних стандартів у сфері прав людини; 3) демократичність; 4) пропорційність; 5) необхідність та обґрунтованість; 6) системність; 7) наукове забезпечення; 8) ресурсна забезпеченість. Дотримання цих принципів сприятиме найбільш ефективному та очікуваному впливу приписів нормативно-правового акта на суспільні відносини та соціальному компромісу.

Звертаючись, зокрема, до фундаментального принципу верховенства права та його офіційного тлумачення, наданого Конституційним Судом України, ми бачимо, що це «вимагає від держави його втілення у правотворчу і правозахисну діяльність», а його суть спирається на розуміння права, яке інтегрує в себе, окрім законодавства, й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою набула відображення в Конституції України. Таке розуміння права не дає підстав для його ототожнення із законом⁸.

Таке розуміння закладає ціннісний вимір права як явища та наукової категорії, що має перебувати у постійному полі зору суб'єктів правотворчості. Це також вказує на фактичне розрізнення понять права і закону. Тому що їх отождолення призводить до хибного висновку про те, що в часи, коли не існувало держави і закону, не було й права, і таке припущення, на думку М. Коржанського, призводить до абсурду⁹. Тобто право є об'єктивною реаль-

ністю, що існує завжди, воно визначається загальносуспільним усвідомленням морального, справедливого, природного та істинного, що приносить благо як окремому індивіду, так і суспільству в цілому⁰.

В. Шишко, досліджуючи культурологічні проблеми правотворчості, підкреслює, що «сформовані і прийняті правові норми не завжди зумовлені здобутками української культури. Це призводить до втрати правом соціальної цінності та поваги з боку членів суспільства, у результаті чого право втрачає ефективність, перестає панувати»¹¹. Як нижче буде наголошено, панування права в суспільстві є ознакою дії принципу верховенства права.

Тому, на наше переконання, суб'єкт правотворчості своєю головною метою має зважати на соціокультурний, моральний контекст суспільного життя, а також здійснювати спостереження та моніторинг права, що де-факто, природно або в силу традиції чи звичаїв існує в суспільних відносинах, і формалізувати його у вигляді конкретних правових норм з метою консолідації суспільства й захисту природних прав людини.

О. Костенко в цьому контексті пише про соціальний порядок і протиприродність, яка означає, що порушуються закони, дані «Матір'ю-Природою». І як наслідок, протиприродність певних явищ суспільного життя, яка претендує на статус природності на рівні законотворчості, породжує проблему аморальності і відповідно конфлікту між учасниками правовідносин¹.

З огляду на те, що джерелом виникнення світських норм залишаються звичаї, традиції, мораль, то задля запобігання соціального хаосу професор В. Костицький пропонує просте вирішення проблеми: наші права мають межу, яка знаходиться там, де починаються права інших осіб. Тільки моральний зміст права може бути основою правопорядку. Аморальний закон приречений на суспільний негативізм, громадський осуд; він не виконує однієї з основних функцій права – не формує правового порядку¹.

Нині проблема моральних імперативів у системі прав людини вельми гостро постає з огляду на певні новели вітчизняного законодавства, що вступають у протиріччя із природою речей, з віковими традиціями українського народу і з конституційним принципом верховенства права. Особливо це стосується свободи й гідності людини, свободи слова, а також сфери сім'ї та суспільної моралі, які знецінюються та руйнуються в Україні під прикриттям таких не винних, на перший погляд, понять, як толерантність, рівність, свобода, дискримінація та ін.

З огляду на це далі ми проаналізуємо деякі із законодавчих положень останніх років.

Так, 13 грудня 2022 р. прийнято Закон України «Про медіа» № 2849-IX¹⁴, положення якого містять чимало термінів, зміст яких, на наше переконання, є не чітко визначеним в українському правовому полі, що може виглядати як порушення конституційного права на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань (ст. 34 Конституції України).

Спинимося лише на деяких з них.

Статтею 110 цього закону встановлюється відповідальність суб'єктів у сфері аудіовізуальних медіа, а саме у п. 3.1 до значних порушень віднесено поширення висловлювань, що підбурюють до дискримінації чи утисків стосовно окремих осіб чи груп осіб за ознакою сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності. А якщо такі висловлювання розпалюють ненависть, ворожнечу чи жорстокість до осіб чи груп осіб за вказаними ознаками, то такі дії вважаються грубими порушеннями (п. 4.2). Окрім цього, ст. 36 цього закону встановлює відповідні обмеження щодо змісту інформації, що, на нашу думку, є проявом цензури, яка прямо заборонена іншими нормами даного закону.

На нашу думку, дані положення не співвідносяться із п. 1 ст. 4 Закону України «Про правотворчу діяльність», де визначаються принципи правотворчої діяльності, а саме, з принципом верховенства права, що включає принципи законності та юридичної визначеності. Так, звернемося до гострої дискусії, яка роками точиться навколо питання одностатевих стосунків та їх активної пропаганди в суспільстві. Переважна більшість українців вважають такий спосіб життя аморальним і неприродним, особливо, якщо це стосується укладення шлюбів чи всиновлення дітей одностатевими парами. Така позиція є переконанням особи чи групи осіб, чи громадських організацій у сфері медіа щодо уявлень про добро і зло, природне і неприродне, про розуміння шлюбу і сім'ї тощо. Такі переконання є складовою соціального регулювання, зокрема нормами моралі, традицій та ін. Це породжує питання, чи вважатимуться підбурюванням до дискримінації або розпалюванням ворожнечі висловлювання на захист суспільної моралі і традиційного, природного розуміння сім'ї та стосунків у супереччя пропагованим новим їх формам? Імовірно, будь-які висловлювання проти ідеології ЛГБТ підлягатимуть цензури.

Однак питання відповідальності у даному разі не мало б поставати: а) при застосуванні у правотворчій практиці принципу верховенства права відповідно до його офіційного тлумачення; б) у випадку дотримання принципу законності (зокрема, виходячи зі змісту ст. 3 Сімейного кодексу України сім'ю складають дві особи, чоловічої і жіночої статі); в) за чіткої юридичної визначеності таких діянь та їх наслідків.

Із прийняттям Закону України «Про медіа» можна спостерігати чи не остаточне зникнення межі між моральним та аморальним, добром і злом в Україні. І про це свідчать норми прикінцевих положень даного закону, зокрема, п. 32, де визнається таким, що втратив чинність Закон України «Про захист суспільної моралі», ст. 2 якого чітко визначала суспільну мораль як «систему етичних норм, правил поведінки, що склалися у суспільстві на основі традиційних духовних і культурних цінностей, уявлень про добро, честь, гідність, громадський обов'язок, совість, справедливість»¹⁵.

Ще 2020 р., голова Національної спілки журналістів України Сергій Томіленко, аналізуючи положення проєкту Закону «Про медіа», наголошу-

вав, що «це не закон для захисту медіа. Це не про посилення захисту, не про права журналістів, не про державні гарантії незалежності медіа, не про відповідальність посадовців і політиків за тиск на журналістів. Це законопроект про захист влади від журналістів, про санкції, про контроль за поширенням інформації і думки»¹⁶.

Тож з огляду на вказане вище можна також говорити про невизначеність окремих положень Закону України «Про медіа», наслідком чого може стати свавілля з боку посадових осіб органів державної влади і порушення прав людини через неоднозначне тлумачення норм права у правозастосовній практиці. У даному разі цей принцип влітається у ціннісну тканину мети правотворчості.

Конституційний Суд України неодноразово у своїх рішеннях наголошував на правовій визначеності як складовій принципу верховенства права¹⁷:

– «Із конституційних принципів рівності і справедливості випливає вимога визначеності, ясності і недвозначності правової норми, оскільки інше не може забезпечити її однакове застосування, не виключає необмеженості трактування в правозастосовній практиці і неминуче призводить до сваволі» (абзац другий підпункту 5.4 пункту 5 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 92, пункту 6 розділу Х «Перехідні положення» Земельного кодексу України (справа про постійне користування земельними ділянками) від 22 вересня 2005 р. № 5-рп/2005);

– «Одним із елементів верховенства права є принцип правової визначеності, у якому стверджується, що обмеження основних прав людини та громадянина і втілення цих обмежень на практиці допустиме лише за умови забезпечення передбачуваності застосування правових норм, встановлюваних такими обмеженнями. Тобто обмеження будь-якого права повинне базуватися на критеріях, які дадуть змогу особі відокремлювати правомірну поведінку від протиправної, передбачати юридичні наслідки своєї поведінки» (абзац третій підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу восьмого пункту 5 частини першої статті 11 Закону України «Про міліцію» від 29 червня 2010 р. № 17-рп/2010).

Як ще одне невідгласно сучасного правотворення, що порушує не лише норми суспільної моралі, а й правила правотворчої техніки, зокрема щодо юридичної визначеності, слід назвати проект закону про інститут реєстрованих партнерств № 9103 від 13.03.2023. Його аналіз може бути предметом окремої дискусії та об'єктом наукової публікації, однак проаналізуємо декілька положень цього законопроекту в межах даної статті, який має багато суб'єктивних, абстрактних і невизначених понять неправового характеру¹⁸.

Вже з положень ст. 1 цього проекту закону можна спостерігати їх суперечність із положеннями фундаментального правового акта у сфері сім'ї – Сімейного кодексу України, в якому закладено розуміння сім'ї та моральні засади суспільства у цій сфері. «Реєстрованим партнерством є зареєстрований у порядку, визначеному цим Законом, добровільний сімейний союз двох повнолітніх осіб, однієї чи різної статі, в основі якого лежить взаємоповага, взаєморозуміння, взаємопідтримка, взаємні права та обов'язки». Що означає словосполучення «сімейний союз»? Чи синонімічне це поняття з поняттям сім'ї? Чи це не підміна понять, чим можна згодом зловживати з метою нівелювання моральних засад суспільства, закладених Сімейним кодексом? Чи може бути взаємоповага, взаєморозуміння, взаємопідтримка, взаємні права та обов'язки основою сім'ї? Окрім цього, інші положення вказаного проекту закону вступають у протиріччя не лише з положеннями сімейного законодавства, а й цивільного.

Зокрема, у ч. 6 ст. 2 згаданого законопроекту визначено, що «реєстроване партнерство регулюється лише у тій частині, у якій це є допустимим і можливим з точки зору інтересів реєстрованих партнерів, їх права на свободу від втручання в особисте і сімейне життя (права на приватність), права на таємницю особистого життя та інших особистих немайнових прав». Тобто закон потрібен партнерам, але якщо вони відчують загрозу їх свободі, що випливає з тексту закону, то він не матиме для них юридичної сили і загальнообов'язкового характеру. Законопроектом партнери прирівнюються також до подружжя. Вони, так само, як і подружжя, матимуть право укласти спільний заповіт та право на обов'язкову частку. При цьому у цивільному законодавстві України існує інститут заповіту, до якого можуть звернутися будь-які особи для захисту своїх спадкових прав¹⁹.

У межах цієї статті неможливо розкрити усі недоліки сучасної правотворчості з огляду на її ціннісні засади, які закладені моральними засадами суспільства та визначеними законодавством принципами. О. Костенко, зокрема, пише про принцип соціального натуралізму і про критерій проти-природності, який є універсальним критерієм для діагностування соціальних патологій. Професор із цього доходить справедливого, на нашу думку, висновку, що «усе те, що є протиприродним, є соціальною патологією, тобто є злом»²⁰.

Висновки. Отже, право, формуючись під впливом історичних, морально-етичних та інших факторів, стає невід'ємною частиною суспільного життя, воно існує об'єктивно, тобто є природним правом. Законодавство, як форма відображення права, має відповідати критеріям природного і морального, що притаманні конкретному суспільству.

Яким сьогодні має бути ціннісний вимір правотворчості і яку роль відіграє суспільна мораль у процесі правотворчості і правозастосування? Ставимо за мету надати відповіді на ці питання через призму деяких фундаментальних принципів.

Тому, на наше переконання, суб'єкт правотворчості своєю головною метою має зважати на соціокультурний, моральний контекст суспільного життя, а також здійснювати спостереження та моніторинг права, що де-факто, природно або в силу традиції чи звичаїв існує в суспільних відносинах, і формалізувати його у вигляді конкретних правових норм з метою консолідації суспільства й захисту природних прав людини.

1. Шайгородський Ю. Суспільна мораль як система цінностей. *Правові засади захисту особистісних цінностей та суспільної моралі*: зб. нормативних актів України / уклад.: Ю. Ж. Шайгородський, К. П. Меркотан. Київ: Укр. центр політ. менеджменту, 2007. С. 9. 2. Про правотворчу діяльність: Закон України № 354-IX від 24.08.2023. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України «Законотворчість»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text> 3. Лисенков С. Л. Загальна теорія держави і права: навч. посібник. Київ: Юрисконсульт, 2006. С. 126. 4. Загальна теорія держави і права: навч. посіб. / за ред. В. В. Конейчикова. Київ: Юрінком Інтер, 2000. С. 159. 5. Плавич С. В. Теоретико-методологічні засади правотворчості: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2009. С. 42. 6. Оніщенко Н. М. Правовий світогляд: людиноцентристський вимір. Трансформація правової ідеології у контексті сучасних викликів: монографія / кол. авторів; за заг. ред. Н. М. Оніщенко. Київ: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. С. 72–73. 7. Про правотворчу діяльність: Закон України № 3354-IX від 24.08.2023. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України «Законотворчість»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text> 8. Рішення Конституційного Суду України № 15-рп/2004 від 2 листопада 2004 року у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України справа про призначення судом більш м'якого покарання). *Офіційний вебпортал Верховної Ради України «Законотворчість»*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04>. 9. Коржанський М. Й. Право і закон. *Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ*: збірник наукових праць. 2003. № 3 (12). С. 52. 10. Львова О. Л. Критерії моральності і природності у сучасному правотворенні. *Альманах права. Правовий моніторинг і правова експертиза: питання теорії та практики*. 2019. Вип. 10. С. 172. 11. Шишко В. В. Культурологічні проблеми правотворчості: автореф. ... канд. юрид. наук: 12.00.12 / Національна академія внутрішніх справ України. Київ, 2004. С. 3. 12. Костенко О. М. Культура і закон – у протидії злу: монографія. Київ: Атіка, 2008. С. 6–7. 13. Костицький В. В. Норма права як соціальний феномен: теолого-соціологічне праворозуміння. *Соціологія права: науково-практичний журнал*. 2015. № 3–4 (14–15). С. 7. 14. Про медіа: Закон України № 2849-IX (Із змінами, внесеними згідно із Законами № 2710-IX від 03.11.2022, № 3136-IX від 30.05.2023). *Офіційний вебпортал Верховної Ради України «Законотворчість»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2849-IX#Text> 15. Про захист суспільної моралі: Закон України № 1296-IV від 20.11.2003 (Закон втратив чинність на підставі Закону № 2849-IX від 13.12.2022). *Офіційний вебпортал Верховної Ради України «Законотворчість»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1296-15#Text> 16. Законом про медіа – проти медіа. Інтерв'ю від 28.09.2020 / Громадський рух «Всі разом» URL: <https://vsirazom.ua/article/zakonom-pro-media-po-media> 17. Каталог правових позицій Конституційного Суду (за рішеннями, висновками). Верховенство права. *Офіційний вебсайт Конституційного Суду України*. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/34-verhovenstvo-prava> 18. Проект

закону про інститут реєстрованих партнерств № 9103 від 13.03.2023. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України «Законотворчість»*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41497> 19. Мохнюк Р. Шлюб чи одностатеві партнерства: новий закон / Кабінет експертів. 05.04.2023. URL: <https://vsirazom.ua/cabinet/kardinalno-protezhni-rechi-shlyub-ta-partnerstvo/> 20. Костенко О. Названа праця. С. 28, 76.

References

1. Shaihorodskiy Yu. Suspilna moral yak systema tsinnostei. *Pravovi zasady zakhystu osobystisnykh tsinnostei ta suspilnoi morali*: zb-k normatyvnykh aktiv Ukrainy / Uklad.: Yu. Zh. Shaihorodskiy, K. P. Merkotan. Kyiv: Ukr. tsentr polit. menedzhmentu, 2007. S. 9. 2. Pro pravotvorchu diialnist: Zakon Ukrainy № 3354-IX vid 24.08.2023. *Ofitsiyniy vebportal Verkhovnoi Rady Ukrainy «Zakonotvorchist»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text> 3. Lysenkov S. L. Zahalna teoriia derzhavy i prava. Navch. posibnyk. Kyiv: Yuryskonsult, 2006. S. 126. 4. Zahalna teoriia derzhavy i prava: navch. posib. / [za red. V. V. Kopieichykova]. Kyiv: Yurinkom Inter, 2000. S. 159. 5. Plavych S. V. Teoretyko-metodolohichni zasady pravotvorchosti: dys. ...kand. yuryd. nauk: 12.00.01. Kyiv, 2009. S. 42. 6. Onishchenko N. M. Pravovy svitohliad: liudynotsentryskyi vymir. Transformatsiia pravovoi ideologii u konteksti suchasnykh vyklykiv: monohrafiia / kol. avtoriv; za zah. red. N. M. Onishchenko. Kyiv: TOV «Nilan-LTD», 2016. S. 72–73. 7. Pro pravotvorchu diialnist: Zakon Ukrainy № 3354-IX vid 24.08.2023. *Ofitsiyniy vebportal Verkhovnoi Rady Ukrainy «Zakonotvorchist»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text> 8. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy № 15-rp/2004 vid 2 lystopada 2004 roku u spravi za konstytutsiinym podanniam Verkhovnoho Sudu Ukrainy shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) polozhen statti 69 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy sprava pro pryznachennia sudom bilsh miakoho pokarannia). *Ofitsiyniy veb-portal Verkhovnoi Rady Ukrainy «Zakonotvorchist»*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04>. 9. Korzhanskyy M. Y. Pravo i zakon. *Naukovyi visnyk Yurydychnoi akademii Ministerstva vnutrishnikh sprav: Zbirnyk naukovykh prats*. 2003. № 3 (12). S. 52. 10. Lvova O. L. Kryterii moralnosti i pryrodnosti u suchasnomu pravotvorenni. *Almanakh prava. Pravovy monitorynh i pravova ekspertyza: pytannia teorii ta praktyky*. 2019. Vyp. 10. S. 172. 11. Shyshko V. V. Kulturolohiichi problemy pravotvorchosti: avtoref. ...kand. yuryd. nauk: 12.00.12 / Natsionalna akademiia vnutrishnikh sprav Ukrainy. Kyiv, 2004. S. 3. 12. Kostenko O. M. Kultura i zakon – u protydii zlu: monohrafiia. Kyiv: Atika, 2008. S. 6–7. 13. Kostytskiy V. V. Norma prava yak sotsialnyi fenomen: teoloho-sotsiolohichne pravorozuminnia. *Sotsiolohiia prava: nauково-praktychniy zhurnal*. 2015. № 3–4 (14–15). S. 7. 14. Pro media: Zakon Ukrainy № 2849-IX (Iz zminamy, vnesenymy zghidno iz Zakonamy № 2710-IX vid 03.11.2022, № 3136-IX vid 30.05.2023). *Ofitsiyniy veb-portal Verkhovnoi Rady Ukrainy «Zakonotvorchist»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2849-IX#Text> 15. Pro zakhyst suspilnoi morali: Zakon Ukrainy № 1296-IV vid 20.11.2003 (Zakon vtratyv chynnist na pidstavi Zakonu № 2849-IX vid 13.12.2022). *Ofitsiyniy veb-portal Verkhovnoi Rady Ukrainy «Zakonotvorchist»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1296-15#Text> 16. Zakonom pro media – proty media. Interviu vid 28.09.2020 / Hromadskyy rukh «Vsi razom» URL: <https://vsirazom.ua/article/zakonom-pro-media-po-media> 17. Kataloh pravovykh pozytsii Konstytutsiinoho Sudu (za rishenniamy, vysnovkamyy). Verkhovenstvo prava. *Konstytutsiyniy Sud Ukrainy: Ofiyniy veb-sait*. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/34-verhovenstvo-prava> 18. Proekt zakonu pro instytut reiestrovanykh partnerstv № 9103 vid 13.03.2023. *Ofitsiyniy veb-portal Verkhovnoi Rady Ukrainy «Zakonotvorchist»*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41497>

19. Mokhniuk R. Shliub chy odnostatevi partnerstva: novyi zakon. Kabinet ekspertiv. 05.04.2023. URL: <https://vsirazom.ua/cabinet/kardinalno-protilezhni-rechi-shlyub-ta-partnerstvo/> 20. Kostenko O. Vkazana pratsia. S. 28, 76.

Lvova Olena. Valuable dimension of law-making: fundamental principles

The article examines law-making and its principles through the prism of value principles, in particular, social morality. It is this approach to law-making and law-enforcement practice that the author sees as fundamental and one that eliminates contradictions in society. It is emphasized that law-making activity should be based on the concept of separation of law and law, which is laid down in the official interpretation of the principle of the rule of law, given by the Constitutional Court of Ukraine. Based on the analysis of some provisions of normative legal acts, the value dimension of such principles of law-making as the rule of law and legal certainty is substantiated.

The idea of legal laws and morality, as well as other aspects of the mentioned issues, were highlighted in the following studies: Professor M. Kozyubra, who investigates the issue of the distinction between law and law and their criteria; V. Kostytskyi, whose writings examine the moral content of law as the basis of legal order; O. Kostenko, the founder of the legal school of social naturalism, within which social pathologies in law are exposed; Academician N. Onishchenko studies the human-centered dimension of the legal worldview and globalist aspects of law; Yu. Shargorodsky studied social morality as a system of values, in particular, in law-making, etc. In addition, the problem of boundaries between moral and immoral phenomena, between freedom and permissiveness, which should become a legislative guarantee for the protection of human dignity and national identity, remains quite relevant and unexplored. In particular, the criteria to identify the law as conforming to the principle of the rule of law in the process of law-making activity require in-depth analysis.

On August 24, 2023, the fundamental and long-awaited Law of Ukraine «On Law-Making Activity» was adopted, which aims to streamline law-making activity in Ukraine, strengthen interaction between participants in law-making activity in the process of preparing normative legal acts, and also defined the main principles of this activity.

Law-making, the purpose of which is «regulating law-making activity in Ukraine, strengthening interaction between participants in law-making activity in the process of preparing normative-legal acts», should also be value-oriented even at the stage of normative design and creation of the concept of a normative-legal act. Therefore, in our opinion, the subject of law-making as its main goal should take into account the socio-cultural and moral context of public life, as well as observe and monitor the law that de facto, naturally or by virtue of tradition or custom exists in social relations, and formalize it in the form of specific legal norms with the aim of consolidating society and protecting natural human rights.

Key words: rule of law, law, morality, law, principles of law-making.

DOI: 10.33663/0869-2491-2024-35-217-223

УДК 340.1

Е. Л. ТРЕГУБОВ,
кандидат юридичних наук*
ORCID: 0009-0005-8452-8033

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАВОВИХ СИСТЕМ

Досліджується концепція ефективності правових систем. Зазначається, що поняття правової системи є складним і багатоаспектним, з різноманітними підходами до визначення його сутності. Висвітлюються складність і виклики, що існують при напрацюванні цілісної концепції ефективності правових систем, зокрема через множинність підходів до оцінки ефективності та їх критеріїв, аналізуються такі підходи та погляди. У висновках підкреслюється, що оцінка ефективності правових систем вимагає врахування не тільки їх формальної структури і системи права, а й історичних і соціокультурних аспектів, які істотно впливають на їх реальне функціонування.

Ключові слова: правова система, ефективність, держава, соціальні цінності, джерела права, правове регулювання.

Trehubov Eduard. Problems of the Concept of Efficiency of Legal Systems

The concept of the efficiency of legal systems is being investigated. It is noted that the concept of a legal system is complex and multifaceted, with diverse approaches to defining its essence. The complexity and challenges that exist in developing a comprehensive concept of the efficiency of legal systems are highlighted, particularly due to the multiplicity of approaches to evaluating efficiency and their criteria. Such approaches and perspectives are analyzed. In the conclusions, it is emphasized that the assessment of the efficiency of legal systems requires consideration not only of their formal structure and system of law but also of historical and sociocultural aspects, which significantly influence their actual functioning.

Key words: legal system, efficiency, state, social values, sources of law, legal regulation.

Вступ. Категорія «правова система» залишається дискусійною у сучасній правовій науці з огляду на її комплексність і багатоаспектність. Правова система кожної країни є унікальним і складним механізмом, що визначається історичними, соціальними, культурними, економічними та політичними чинниками. У сучасному світі набуває особливої актуальності питання не лише визначення змісту та структурних елементів правової системи, а й розкриття проблематики ефективності правових систем. Питання ефективності є ключовим.

* Trehubov Eduard, Candidate of Juridical Sciences (Ph. D.)